

DE OPINIE VAN LANS BOVENBERG

'Oplossing is persoonlijke pensioenrekening met risicodeling'

De uitkeringsregelingen – defined benefits – in de tweede pijler van het pensioenstelsel zijn op sterven na dood. “We zitten al in het rouwproces”, stelt economiehoogleraar Lans Bovenberg vast. Een interview over een andere sociale zekerheid, valse pensioengaranties en de oplossing voor het debacle van de tweede pijler. “Het is nu tijd voor de persoonlijke pensioenrekening met risicodeling.”

“Ik zie de hogere AOW-leeftijd als het succes dat we gemiddeld ouder worden.” Typisch Lans Bovenberg (1958). Noem je de verschoven AOW-datum als voorbeeld van een afkalvende sociale zekerheid, beweert hij vrolijk het tegendeel. Hij verzet zich sowieso tegen het idee dat de sociale zekerheid alleen maar minder wordt. Deze wordt slechts anders.

“Sociale zekerheid beschermt mensen tegen risico's op vooral de arbeidsmarkt. Onderwijs en gezondheidszorg dragen daar steeds sterker aan bij. Het gemiddelde opleidingsniveau neemt toe, waardoor de kansen op aantrekkelijk werk stijgt. En mensen met een beperking of chronische aandoening, zoals diabetes of COPD, zijn dankzij de gezondheidszorg langer in staat deel te blijven nemen aan het arbeidsproces. Ten slotte stijgt de gemiddelde levensverwachting nog steeds. Dan is het ook logisch dat we langer werken. Zelfs met de hogere AOW-leeftijd genieten we nog steeds langer van ons pensioen dan vroeger. Ik zie het glas dan ook half vol.”

“Ik maak me wél zorgen over de arbeidsmarkt zelf. Investeren we wel voldoende in mensen? En investeren mensen genoeg in zichzelf, in leuke banen waarin ze gemotiveerd door kunnen werken tot een

hogere leeftijd? Zijn er überhaupt nog wel voldoende banen? Eenvoudig werk verdwijnt steeds meer. Daardoor komt er voor laagopgeleiden steeds minder perspectief. Ze kunnen bovendien moeilijker mee in onze complexe maatschappij. En ze hebben ook nog eens een lagere gezonde levensverwachting. In vergelijking met hoogopgeleide mensen gaat het al om meer dan tien jaar. Dat alles leidt tot spanning en minder cohesie in de samenleving. Dat is uiteindelijk ook slecht voor de mensen die het wél goed hebben getroffen.”

Hoe los je dit op?

“Ja, hoe los je dat op.... In de eerste plaats kan het onderwijs, naast kennis, meer aandacht besteden aan sociale vaardigheden en creativiteit, de mensfactoren die machines niet kunnen overnemen. Verder zullen we flexibiliteit en verandering meer moeten omarmen en ze niet proberen tegen te houden. Ja, dat is makkelijker gezegd dan gedaan, want vooral oudere mensen houden minder van verrassingen.”

OUDEREN MOETEN NU BOETEN VOOR HET RENTERISICO

VOLKOMEN ACHTERHAALD

Eén van de jongste verrassingen in pensioenland is dat fondsen over de volle breedte voor het eerst in hun geschiedenis moeten gaan korten. De rente en daardoor de dekkingsgraden zijn dermate laag, dat er voor veel fondsen niet aan te ontkomen valt. Voor Bovenberg een ultiem bewijs dat de tweede pijler van het pensioensysteem aan betonrot lijdt en vervangen moet worden.

Bovenberg: “Het is absurd dat we nu jongeren, conform de defined benefits, een geldbedrag beloven dat over veertig, vijftig jaar tot uitkering komt. Trouwens, ik ben 57. Stel dat ik over tien jaar met pensioen ga. Dan ontvang ik mijn gemiddelde pensioenuitkering op mijn 77ste, als je uitgaat van een levensverwachting na 67 van twintig jaar. Hoe kun je nu iets garanderen terwijl we geen sjoerge hebben in wat voor wereld we over twintig jaar leven? Dat is een illusie. We baseren het pensioensysteem op garanties terwijl daarvan allang geen sprake meer is.”

ZEKERHEID BELOVEN
IS WENSDENKEN

DAT VERHAAL DURVEN 'WE' DE MENSEN NIET EERLIJK TE VERTELLEN

"Dat verhaal durven 'we' de mensen niet eerlijk te vertellen. In plaats daarvan hebben we een ongelofelijk ingewikkeld en ondoorzichtig stelsel bedacht, dat niemand meer begrijpt. We moeten accepteren dat we van een stelsel van uitkeringsregelingen (defined benefits) naar premieregelingen gaan. Daar moeten we eerlijk over zijn tegen de mensen. Dan wordt het pensioensysteem ook veel simpeler en paradoxaal genoeg ook veiliger."

Wat een debacle.

"Dat is het ook. We zitten momenteel in een soort rouwproces waarin we afscheid moeten nemen van het oude pensioensysteem, dat naar mijn idee altijd al achterhaald was. In zo'n rouwproces word je eerst boos, daarna verdrietig en ten slotte accepteer je het. We moeten onder ogen zien dat we pensioenen niet meer kunnen garanderen omdat de premie geen goed instrument is om de economische schokken op te vangen. Zekerheid beloven is wensdenken."

Maar belofte maakt schuld.

"Dat is zo. Er is te veel gecommuniceerd dat pensioenen gegarandeerd waren. De pensioenwereld heeft dan ook een goed verhaal nodig. Dat we in een onzekere wereld leven en dat de enige zekerheid is dat we schokken eerlijk kunnen delen. En dat mensen slechts een pensioen-indicatie hebben gekregen met de kennis uit die tijd. Maar de wereld is sindsdien veranderd. Uw potje met geld beleggen we. Maar hoeveel u later krijgt, kunnen we slechts bij benadering aangeven. Dit is het, laten we het niet mooier maken dan het is."

Wat heb je dan nog aan dergelijke indicaties?

"Als mensen geld hebben gespaard, willen ze ook een idee hebben wat ze er straks mee kunnen doen, gegeven de inzichten op dat moment en afhankelijk van allerlei factoren."

INDIVIDUEEL POTJE

Oké, het db-systeem is failliet en de wereld van premiepensioen-regelingen wordt gemeengoed. Om deze aan te laten sluiten op de geïndividualiseerde samenleving hebben Lans Bovenberg en collega-hoogleraar Theo Nijman in het kennisnetwerk Netspar de persoonlijke pensioenrekening met *risicodeling* ontwikkeld. De Sociaal Economische Raad (SER) bestudeert inmiddels deze PPR. En het kabinet heeft de PPR als optie opgenomen in zijn hoofdlijnennotitie voor een toekomstige inrichting van de tweede pijler.

Bovenberg: "De PPR combineert een beleggingsproduct met een verzekeringsproduct. De beleggingen individualiseer je door elke deelnemer een eigen financiële pensioenrekening te geven. Fondsen hoeven dan niet meer te beleggen voor de 'gemiddelde' deelnemer en kunnen hun strategie aanpassen aan leeftijdsgroepen. Eventueel kunnen mensen zelf hun risiconiveaus kiezen. Maar ze beleggen niet zelf. Het pensioenfonds doet de keuzearchitectuur en organiseert de governance. Daar houden we de collectiviteit. Bovendien zorgt het pensioenfonds voor de solidariteit van het langlevensrisico. Het geld van iemand die is overleden, gaat naar de overblijvende deelnemers."

Kunnen deelnemers niet beter zelf beleggen?

"Ik ben geen voorstander van individuele keuzevrijheid. U noemt Chili, waar mensen zelf hun geld mogen beleggen. Maar zij konden die keuze niet aan. Daar is het veel meer een publiek systeem geworden. De beleggingsinstellingen zijn in naam nog privaat, maar in feite genationaliseerd. De overheid legt vast hoe ze moeten acteren."

"Pensioenen moet je niet aan de vrije markt overlaten. De belangrijkste beperkingen van mensen liggen namelijk in rationaliteit en moraliteit. Enerzijds begrijpen mensen pensioenen niet goed, hebben ze geen verstand van beleggen en kiezen ze niet altijd verstandig. Anderzijds denken aanbieders niet altijd in het belang van de klant, getuige de woekerpolis. (lachend) Onwetende mensen met slechte mensen is een giftige mix en leidt tot ongelukken. De vakbeweging zou hier trouwens over zijn eigen schaduw moet springen en aan haar deelnemers eerlijk het échte verhaal moeten vertellen. En daarna gaan helpen om dat individuele product op een goede manier te beheren."

ACHTERSTE POTEN

Dat een pensioenfonds in het huidige stelsel één pensioenpot met één beleggingsbeleid heeft voor alle deelnemers, ziet Bovenberg als één van de grootste problemen. "Er is één pot waarover constant ruzie is. Bijvoorbeeld over de rekenrente. Niemand heeft kunnen bevroeden dat de rente zo belachelijk laag zou worden. Maar het veranderen van de rekenrente leidt tot allerlei ruzies omdat het tot intergeneratiele herverdeling leidt. Als we de rekenrente nu gaan verhogen, gaat er geld van de jongeren naar de ouderen. Dan staan de jongeren natuurlijk op hun achterste poten."

"In ons systeem is sprake van een dodelijke combinatie van complexiteit en belangentegenstelling. Iedereen voelt zich tekort gedaan, niemand begrijpt het meer en iedereen wantrouwt elkaar. Zo denken de meeste mensen dat de ouderen de jongeren aan het bestelen zijn. Dat wil de journalistiek ook telkens van mij horen. Het verhaal is al klaar en ik hoef het alleen maar te beamen. Maar het verhaal is op dit moment net andersom. Door de lage rente zijn de langjarige verplichtingen aan jongeren geëxplodeerd. Tegelijkertijd betalen de werkenden te weinig premie voor hun rechten omdat voor nieuw op te bouwen verplichtingen hogere rentes worden gehanteerd. Dat verschil is door de lage rente enorm geworden, zo'n 2% bij sommige fondsen. En dat met een gemiddelde duration van dertig jaar. De werkenden worden nu dus fors gesubsidieerd door de gepensioneerden. Niemand heeft er belang bij om dit wereldkundig te maken. En dan moet die arme staatssecretaris Klijnsmas gaan uitleggen in de Kamer dat we de pensioenen gaan korten omdat we nu eenmaal rekenen met een risicovrije rente omdat we een stelsel hebben met garanties. Begrijpt u het nog?"

Hoe zit het dan in de PPR?

"Daar zijn de eigendomsrechten individueel. Dan kun je bijvoorbeeld voor ouderen wat minder risico nemen en voor jongeren wat meer. In elke pensioenpot kun je de projectierente, de vroegere rekenrente, flexibel aanpassen. Hoe hoger die rente, hoe sneller je het potje kunt opeten. De herverdeling is verleden tijd en je krijgt geen ruzie meer tussen generaties over het beleggingsbeleid en van wie het geld is. En je voorkomt dat ouderen moeten boeten voor de lage rente."

"Met een PPR kunnen we ook eenvoudiger naar een reële rente. Nu rekenen we met een nominale rente voor een nominaal pensioen. Dat is moeilijk te vervangen door een zogeheten reëel stelsel. Dat is stuk gelopen vanwege de conflicten over de rekenrente, over de verdeling van de grote pot."

IK ZIE HET GLAS HALF VOL

BLESSING IN DISGUISE

Volgens Bovenberg maken de vergrijzing, de ultra lage rente en de instabiele financiële markten het nu noodzakelijk en mogelijk om over te stappen naar de PPR. "Wat dat betreft is de financiële crisis een *blessing in disguise*. Als we die financiële schokken twintig jaar later hadden ondervonden, waren de problemen veel groter geweest." Parallel en los van de PPR komen er vanuit diverse kanten pensioenideeën en -initiatieven om mensen hun eigen sociale zekerheid eigenstandiger vorm te laten geven. Bijvoorbeeld door de pensioenpremie te gebruiken voor de aflossing van de hypotheek. Bovenberg: "Goed idee. Dat kan echter alleen niet in het huidige complexe collectieve stelsel. Met de PPR worden dergelijke varianten mogelijk. Dan kunnen huurders een ander spaar- en beleggingsprofiel krijgen voor hun pensioen dan eigen woningbezitters. Want die eigenaren hebben een deel van hun pensioen in hun woning zitten."

Het tweede voorbeeld gaat een stap verder en combineert pensioen, wonen én zorg. "Je zou meer pensioen kunnen uitbetalen als iemand ongezonder wordt, tenminste als deze een indicatie heeft. Ik noem dat zorgannuïteit. Dat geld kun je aanwenden voor medische zorg, maar ook voor huishoudelijke hulp en dergelijke."

LEVENSLIJPREGELING 2.0

Een derde voorbeeld is dat de Tweede Kamer medio maart een wetsvoorstel heeft aangenomen om de huidige premiepensioen-regelingen, met ongeveer 500.000 deelnemers, te verbeteren. De pensioenspaarders zijn voortaan niet meer verplicht hun pensioenpot op één moment in één keer om te zetten in een levenslange uitkering. Ze mogen langer doorbeleggen.

Bovenberg: "Dat maakt premieregelingen veel aantrekkelijker. In de kern heb je hier een PPR, althans voor de periode van uitkering, waarbij je wel het overlijdensrisico deelt. Maar het is slechts bestemd voor ondernemingspensioenfondsen. De meeste Nederlanders zitten echter bij bedrijfstakpensioenfondsen, die de doorsneesystematiek kennen."

Het vierde en laatste voorbeeld komt van de Brabants-Zeeuwse Werkgeversvereniging, BZW. Deze stelt voor om werknemers een spaarpotje te laten opbouwen waarmee ze opleidingen kunnen bekostigen of tijdelijke werkloosheid beter kunnen opvangen. "Levenslooppregeling 2.0", constateert Bovenberg, grondlegger van de eerste versie, enigszins triomfantelijk vast. "De regeling was zijn tijd ver vooruit maar is mislukt omdat deze zich beperkte tot verlof. Mijn ideaal is dat mensen via hun baan verplicht sparen voor bestemmingen als verlof, scholing, de overbrugging van werkloosheid én pensioen. Je kunt wel stellen dat de levenslooppregeling vitaler is dan ooit. Alleen zal deze terugkomen onder een andere naam, want deze is besmet."

Wanneer is de PPR een feit?

"Het kabinet vaart op 2020. Ik denk dat het wel eens eerder zou kunnen zijn vanwege de lage rente." ■

Na zijn studie econometrie promoveerde prof. dr. Lans Bovenberg (1958) in 1984 aan de University of California Berkeley. In 1985 ging hij werken bij het International Monetary Fund om die baan in 1990 te verruilen voor het Ministerie van Economische Zaken en een parttime hoogleraarschap bij het Tinbergen Instituut. Van 1995 tot 1998 was Bovenberg onderdirecteur van het Centraal Planbureau. Van 1992 tot en met 2004 was hij hoogleraar economische politiek bij het Onderzoeks Centrum voor Financieel Economisch Beleid van de Erasmus Universiteit Rotterdam. In dat jaar trad hij ook in dienst bij het economisch onderzoeksbureau CentER van de Universiteit van Tilburg. Aan die universiteit werd Bovenberg in 1998 hoogleraar algemene economie. Sinds 2004 is hij er verbonden aan Netspar, een internationaal kennisnetwerk op het terrein van pensioenen en vergrijzing. Daarnaast was hij van juni 2013 tot april 2015 bijzonder hoogleraar kapitaal gedekte pensioenvoorzieningen. Sinds april 2015 bekleedt Bovenberg de F.J.D. Goldschmeding leerstoel met als titel: 'Vernieuwing van economieonderwijs'.

"Traditionele economie gaat sterk uit van de homo economicus, die rationeel en individualistisch is", verklaart Bovenberg. "Dit vertekende beeld zie je terug bij de leermethoden en het vak economie, zelfs op de universiteit. Het gevaar van deze karikatuurale behandeling is dat je economen opleidt tot mechanische modellenbouwers, losgeraakt van de samenleving. Het blijkt dat mensen een begrensde rationaliteit hebben en moeilijk kunnen kiezen. Ze hebben anderen nodig om de juiste beslissingen te kunnen nemen. Daarbij hechten ze tevens aan relaties en aan waarden zoals rechtvaardigheid. Het is dan ook belangrijk dat mensen beter leren samenwerken. Dit vergt in het onderwijs veel meer sociale interactie. En dat wil je uitleggen aan de hand van wat jongeren elke dag meemaken. Niet lesgeven over bijvoorbeeld pensioen, maar hoe ga ik om met mijn ouders?"

